

واکاوی ظرفیت سرمایه اجتماعی محلات شهری در سامان‌دهی بافت‌های فرسوده.

مطالعه موردی: منطقه ۹ شهرداری تهران

حسین حاتمی‌نژاد^۱، احمد پوراحمد^۲، *داوود عیوضلو^۳

^۱استادیار دانشکده جغرافیای دانشگاه تهران، ^۲آستاذ دانشکده جغرافیای دانشگاه تهران

^۳دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری دانشگاه شهید بهشتی

تاریخ دریافت: ۹۲/۱۰/۱۲؛ تاریخ پذیرش: ۹۳/۵/۲۲

چکیده

بافت‌های قدیمی شهرها، ارزشمندترین بافت‌های شهری هستند که ارزش‌های فرهنگی اصیل زیادی برای شهرها دارند. اکثر بافت‌های قدیمی در طول زمان با فرسودگی مواجه شده و شادابی و سلامت خود را از دست می‌دهند. یکی از مهم‌ترین مسائلی که در چند دهه اخیر مورد توجه مسئولان و اندیشمندان مسایل شهری و به‌ویژه بافت‌های فرسوده‌ی شهری قرار گرفته است، موضوع استفاده از ظرفیت‌های سرمایه اجتماعی برای تسهیل در روند بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده‌ی شهری است. سطح اعتماد، مشارکت، انسجام اجتماعی و سایر مؤلفه‌های سرمایه‌ی اجتماعی افراد ساکن در بافت‌های فرسوده، از مهم‌ترین ظرفیت‌ها برای بهبود وضعیت این بافت‌های شهری است. از این‌رو در این تحقیق به بررسی میزان تأثیر مؤلفه‌ی سرمایه‌ی اجتماعی و تأثیر میزان هر یک از شاخص‌های آن در مشارکت ساکنان بافت‌های فرسوده منطقه‌ی ۹ شهرداری تهران پرداخته می‌شود. روش تحقیق این مقاله، توصیفی-تحلیلی بوده و برای بررسی سطح سرمایه‌ی اجتماعی افراد و همچنین میزان تمایل آن‌ها به مشارکت در بافت‌های فرسوده، از ابزار پرسش‌نامه بهره گرفته شده است. همچنین برای آزمون فرضیات تحقیق از نرم‌افزار SPSS و تحلیل‌های آماری پیرسون، آزمون تفاوت میانگین T، تحلیل واریانس یک طرفه و تحلیل رگرسیون چندمتغیره استفاده شده است. نتایج آزمون نشان‌دهنده‌ی این است که مؤلفه‌های سرمایه‌ی اجتماعی، نقش زیادی در تبیین میزان مشارکت ساکنان بافت فرسوده در بهسازی و نوسازی دارد و با تأکید بیش‌تر بر ظرفیت سرمایه‌ی اجتماعی ساکنان این بافت‌ها می‌توان از این عامل برای تسریع در روند نوسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده شهری استفاده کرد.

واژگان کلیدی: بافت‌های فرسوده‌ی شهری، سرمایه اجتماعی، اعتماد، مشارکت، منطقه ۹ شهرداری تهران.

مقدمه و طرح مسأله

رشد و گسترش بی‌رویه و بدون برنامه شهرها در دهه‌های اخیر، یکی از مهم‌ترین مشکلات شهرهای کشور است. شهرها نیز مانند موجودات زنده‌ای هستند که در طول زمان اگر مدیریت و عوامل برهم زنده‌ی تعادل زیستی آن‌ها کنترل نشود، دچار زوال و مرگ تدریجی می‌شوند. در ادبیات برنامه‌ریزی شهری از بافت‌های فرسوده‌ی شهری به بافت‌های ناکارآمد، بافت‌های مسأله‌دار و... یاد می‌شود. بهبود وضعیت این بافت‌ها مستلزم شناخت دقیق و کامل تمامی جنبه‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی این مناطق است. یکی از اصلی‌ترین راه‌کارهایی که در زمینه‌ی بافت‌های فرسوده برای بهبود مسایل کالبدی، اقتصادی و زیستی بافت‌های فرسوده شهری در حال اجرا است، بحث تجمیع و انبوه‌سازی است. دست‌یابی به اهداف این طرح‌ها مستلزم مشارکت مردم است. یکی از بهترین روش‌ها برای نیل به اهداف نوسازی و بهسازی، استفاده از ظرفیت‌های سرمایه‌ی اجتماعی است؛ به طوری که میزان اعتماد و مشارکت مردم به نهادهای دولتی در ارتباط با بافت‌های فرسوده‌ی شهری از جمله شهرداری، سازمان نوسازی و بهسازی و... و همچنین شرکت‌های تسهیل‌گری نوسازی بافت‌های فرسوده شهری، ارتباط مستقیمی با میزان سرمایه‌ی اجتماعی افراد دارد.

سرمایه اجتماعی، بازگشت دوباره‌ی اخلاق به جامعه است. مضمینی مانند اعتماد، مشارکت، همکاری و پیوند اجتماعی، همه بیانگر توجه دوباره به اخلاق در جامعه است. با ایجاد ارتباط با همدیگر و تلاش برای حفظ و تداوم آن، مردم می‌توانند با یکدیگر کار کرده و به اهدافی دست یابند که اگر به تنهایی کار می‌کردند یا موفق نمی‌شدند و یا به سختی به موفقیت می‌رسیدند. بدین معنی که هر چه مردم بیش‌تری را بشناسیم و با آنان در بینش و نگاه مشترک باشیم، در سرمایه‌ی اجتماعی ثروتمندتر هستیم (فیلد، ۱۳۸۵: ۱).

مفهوم سرمایه اجتماعی که در چند دهه‌ی اخیر مورد توجه اندیشمندان و محققان جامعه‌شناسی، اقتصاد، جغرافیا و سایر رشته‌های علمی قرار گرفته است، موضوعی میان رشته‌ای است که این پتانسیل را دارد تا در زمینه عوامل مختلف اجتماعی و اقتصادی به کار رود. یکی از مهم‌ترین کارکردهای سرمایه اجتماعی، نقش آن در مشارکت در بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده شهری است. سرمایه‌ی اجتماعی و میزان آن در جامعه، بستگی به مقولاتی از جمله ناهمگونی (ناهمگونی اجتماعی- اقتصادی و فرهنگی)، سطح تعلق به محیط (مدت اقامت در محله و وضعیت مالکیت منزل)، دین‌داری و... دارد. به طوری که این عوامل، سرمایه‌ی اجتماعی را شکل می‌دهند و این سرمایه‌ی اجتماعی نیز تأثیر زیادی بر میزان مشارکت مردم در زمینه‌ی بهبود وضعیت محلات بافت‌های فرسوده‌ی شهری می‌گذارد.

با توجه به تأثیرات گوناگون سرمایه‌ی اجتماعی بر مسایل اجتماعی از جمله سلامت، جرم و امنیت اجتماعی، مدیریت شهری و...، در این تحقیق سعی بر آن است تا به جنبه‌های مختلف سرمایه اجتماعی

و تأثیر هر کدام از این جنبه‌ها در ارتباط با مشارکت ساکنان در بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده شهری پرداخته شود. هدف اصلی این تحقیق، بررسی این موضوع است که آیا سرمایه اجتماعی بر میزان تمایل به مشارکت ساکنان در نوسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده‌ی شهری مؤثر است؟ با توجه به مطالعات گذشته و مبانی نظری موضوع، فرضیه تحقیق این‌طور مطرح می‌شود که: به نظر می‌رسد میزان سرمایه اجتماعی افراد، رابطه معناداری با میزان مشارکت و علاقه ساکنان بافت‌های فرسوده به نوسازی و بهسازی دارد. همچنین در این تحقیق به نقش متغیرهای زمینه‌ای شامل جنسیت، سن و وضعیت شغلی پاسخ‌گویان نیز بر میزان سرمایه اجتماعی پاسخ‌گویان پرداخته می‌شود تا مشخص شود که آیا این متغیرها با سرمایه‌ی اجتماعی افراد، رابطه‌ای دارند یا خیر؟

اهمیت تحقیق

بافت‌های فرسوده‌ی شهری به‌دلیل ارزش‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی، اهمیت زیادی برای شهرها دارند. علی‌رغم تمام ارزش‌هایی که این مناطق دارند، از لحاظ کالبدی به‌دلیل تراکم زیاد جمعیت و مشکلاتی از قبیل فرسودگی، مشکلات دسترسی، مشکلات زیست‌محیطی، موانع زیادی پیش روی ساکنان این مناطق و همچنین برنامه‌ریزان و مسئولان شهری وجود دارد. یافتن کارآمدترین روش‌ها برای بهبود وضعیت این بافت‌ها از مهم‌ترین دغدغه‌های متولیان امور شهری و به خصوص وزارت راه و شهرسازی است.

از این‌رو بافت‌های فرسوده‌ی شهری، ترکیبی از عناصر گوناگون است که انتظام این عناصر و کارکردها، نظم و ساخت ویژه‌ای را برای این بافت‌ها به وجود می‌آورد. از این‌رو برخورد تک‌جنبه‌ای، امکان تغییر ساخت را غیر ممکن می‌سازد. بنابراین سامان بخشیدن به آن نیازمند توجه همه‌جانبه به کلیه ابعاد اجتماعی، اقتصادی و کالبدی آن است. یعنی نگاه تک‌جنبه‌ای کالبدی، مشکل بافت‌های فرسوده را حل نمی‌کند، بلکه توجه به مسایل اجتماعی و اقتصادی نیز اهمیت زیادی دارد. به عبارتی علل فرسودگی بافت را باید در شرایط اجتماعی - اقتصادی ساکنان آن، از جمله مالکیت زمین، درآمد، اشتغال و همچنین انتقال بخشی از فعالیت‌ها به بخش‌های جدید شهری مثل بازارها جستجو کرد (Boskoff, 1970، به نقل از اسعدی، ۱۳۷۶: ۲).

یکی از مهم‌ترین موضوعاتی که درباره‌ی این بافت‌ها از آن غفلت شده است، استفاده از ظرفیت‌های سرمایه‌ی اجتماعی ساکنان است. اهمیت سرمایه‌ی اجتماعی در ارتباط با ایجاد روحیه‌ی مشارکت در میان ساکنان بافت‌های فرسوده‌ی شهری، انکارناپذیر است؛ به‌طوری‌که با شناسایی محلات با سطح سرمایه اجتماعی بالا می‌توان به اولویت‌بندی پروژه‌های نوسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده‌ی شهری پرداخت. سطح اعتماد، میزان مشارکت‌پذیری افراد، انسجام اجتماعی، از مهم‌ترین مؤلفه‌های سرمایه

اجتماعی هستند که می‌توان از آن‌ها به‌عنوان بهترین ابزار برای مشارکت و تسریع در روند نوسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده‌ی شهری استفاده کرد.

سرمایه‌اجتماعی امروزه اساساً از شروط لازم برای تحقق توسعه محسوب می‌شود. این مفهوم در حوزه‌های مختلف اقتصادی، سیاسی، مدیریتی و... اهمیت زیادی دارد. اقتصاد جدید برای سرمایه‌ی اجتماعی، تقاضای مداومی را به وجود آورده است. این‌که آیا برای برآوردن این تقاضا، ذخیره‌ی کافی وجود دارد یا نه، به عوامل گوناگونی بستگی دارد که بخشی از آن را مهارت، آموزش و تعاونی‌ها ایجاد می‌کنند. در این میان اعتماد به‌عنوان تأثیرگذارترین متغیر در روابط میان مردم، کارشناسان و مسئولین، در تأمین سرمایه اجتماعی اهمیت فراوانی دارد. موارد مطرح شده، ضرورت توجه به متغیرهای برانگیزاننده افزایش سرمایه اجتماعی را در فرآیند توانمندسازی و بهبود منابع و منافع اقتصادی سکونت‌گاه‌ها مشخص می‌کند (عباس‌زاده و گوهری، ۱۳۹۰: ۲).

در حالت کلی سرمایه اجتماعی، یکی از اصلی‌ترین و مهم‌ترین مؤلفه‌های دخیل در موضوع بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده‌ی شهری محسوب می‌شود که بی‌توجهی به آن به معنای کنار گذاشتن یک عنصر کلیدی در امر سامان‌دهی بافت‌های فرسوده‌ی شهری است. همچنین با توجه به این‌که بافت‌های فرسوده‌ی شهری از لحاظ بافت اجتماعی و اقتصادی همگون نیستند، پس سطح سرمایه‌ی اجتماعی متفاوتی را در این مناطق شاهد هستیم. به عبارتی ممکن است در محله، افراد با سطح اجتماعی متفاوتی در مجاورت و همسایگی هم سکونت داشته باشند که این تفاوت می‌تواند مانعی در امر سامان‌دهی بافت‌های فرسوده باشد. از این‌رو بررسی تأثیر سرمایه‌ی اجتماعی افراد ساکن در این بافت‌ها برای بهسازی و نوسازی بهینه و سریع بافت‌های فرسوده شهری، بیش از پیش اهمیت می‌یابد.

پیشینه تحقیق

درباره موضوع تأثیر سرمایه اجتماعی بر عوامل مختلف اجتماعی - اقتصادی، از قبیل جرم و جنایت، توسعه اقتصادی، دین‌داری و...، تحقیقات زیادی انجام شده است که در برخی موارد اشتراکاتی با موضوع این تحقیق دارند. اما در مورد ارتباط بین سرمایه‌ی اجتماعی و بهسازی و نوسازی در بافت‌های فرسوده‌ی شهری، مطالعات زیادی انجام نشده و تحقیقات حاضر تنها به یک جنبه آن پرداخته‌اند که به این تحقیقات نیز در قسمت پیشینه تحقیق اشاره می‌شود. همچنین در قسمت پیشینه تحقیق برای تبیین و تعیین شاخص‌های سرمایه‌ی اجتماعی، از تحقیقات مرتبط که اکثراً در رشته‌ی علوم اجتماعی انجام شده است نیز استفاده شده است که سعی می‌گردد به نمونه‌هایی از این تحقیقات نیز اشاره شود.

مروتی (۱۳۹۱) در مطالعه‌ای با عنوان «عوامل اجتماعی مؤثر بر تمایل ساکنان بافت‌های فرسوده به نوسازی در محله امام‌زاده عبدالله منطقه ۹ شهرداری تهران»، سه شاخص مشارکت، اعتماد و انسجام را به عنوان اصلی‌ترین مؤلفه‌های سرمایه‌ی اجتماعی بررسی می‌کند. نتایج تحقیق بیانگر آن است که سرمایه‌ی اجتماعی در سطح محله در پایین‌ترین سطح ممکن است و مانعی اساسی در مسیر اهداف نوسازی است. همچنین تشکیل شبکه‌ها و گروه‌های اجتماعی در میان ساکنین محله به سختی صورت خواهد گرفت. به‌عبارتی نویسنده، پایین بودن سطح سرمایه‌ی اجتماعی را یکی از علل ناموفق بودن طرح‌های بهسازی و نوسازی می‌داند.

مبارکی (۱۳۸۳) در پایان‌نامه مقطع کارشناسی‌ارشد خود با عنوان «بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و جرم»، به بررسی این موضوع در شهر تهران و در میان زندانیان پرداخته است. وی در این تحقیق به این نتیجه می‌رسد که هم در سطح کلان و هم در سطح خرد، بین سرمایه‌ی اجتماعی و جرم رابطه‌ی منفی و معناداری وجود دارد. به عبارتی دیگر هر چقدر میزان سرمایه اجتماعی جامعه و فرد افزایش یابد، از میزان جرم کاسته شده و جرایم کم‌تری از افراد سر می‌زند. همچنین در سطح خرد نیز بین ابعاد شش‌گانه‌ی مورد بررسی در این تحقیق، با شاخص جرایم غیر مختوم به زندان، روابط منفی معناداری وجود دارد. یعنی هر چه علاقه‌ی فرد به جامعه، اعتماد اجتماعی، خودباوری در فرد، احساس مثبت به دیگران، احساس ایثار به غریبه‌ها و همچنین روابط اجتماعی فرد بالاتر باشد، میزان ارتکاب به جرم او کم‌تر خواهد شد. همچنین در سطح کلان نیز هر چقدر سرمایه‌ی اجتماعی بالا باشد و توسعه‌ی اقتصادی در آن صورت گرفته و نابرابری درآمد کم‌تر باشد، میزان جرایم کم‌تر می‌شود.

خنده‌رو (۱۳۸۷) در پایان‌نامه مقطع کارشناسی‌ارشد خود با عنوان «بررسی سرمایه‌ی اجتماعی و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری آن در سطح محله در منطقه‌ی ۹ شهر مشهد»، به بررسی سرمایه اجتماعی در سطح محلات پرداخته است. در این تحقیق نگارنده ابتدا به شناسایی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری سرمایه‌ی اجتماعی در سطح محله پرداخته است که میزان همگونی (درآمد، تحصیلات و بعد خانوار) در محله، ثبات مسکونی، شرکت در مراسم مذهبی محله و ویژگی‌های بافت محله، عوامل مؤثر بر شکل‌گیری سرمایه اجتماعی در این تحقیق است. نتایج تحقیق بیانگر ارتباط میان شرکت در مراسم مذهبی و ثبات مسکونی با سرمایه‌ی اجتماعی است. همچنین طبق نتایج این تحقیق، میان سطح تحصیلات و سرمایه اجتماعی، رابطه معنادار منفی و میان تعداد افراد خانواده و سرمایه‌ی اجتماعی، رابطه‌ی مثبت معنادار وجود دارد.

موسوی (۱۳۸۵) در تحقیق خود با عنوان «مشارکت اجتماعی، یکی از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی» به این نتیجه می‌رسد که بدون تحقق سرمایه‌ی اجتماعی (روابط انجمنی، هنجارها و اعتماد، پیوند و اعتماد بین فردی، روابط بین گروهی، روابط با نهادها و احساس برخورداری از حمایت اجتماعی)، در

جامعه شاهد تعاملات اجتماعی بین افراد جامعه نخواهیم بود. به عبارتی مشارکت اجتماعی تحقق نمی‌یابد مگر با وجود مؤلفه‌های سرمایه‌ی اجتماعی و سرمایه‌ی اجتماعی تحقق نمی‌یابد مگر با تجلی شاخص‌هایی همچون اعتماد و پیوندهای میان افراد و همچنین افراد با نهادهای رسمی و غیررسمی. همچنین از نظر آن محقق به علت نامناسب بودن وضعیت سطوح کلان اجتماعی یعنی دولت و حکومت، تمرکز قدرت در دست حکومت، شکل نگرفتن گروه‌ها و طبقات مستقل از قدرت دولت، ضعف عقلانی و سنت‌گرایی، مشارکت در بعد عینی بسیار ناچیز و کم است.

مفاهیم، دیدگاه‌ها و مبانی نظری

به اعتقاد دیوید هاروی، اشکال فضایی به‌مثابه‌ی محیط و اشیای بی‌جانی نیستند که درون آن، فرایندهای اجتماعی رخ دهد بلکه این اشکال، خود سرشار از فرایندهای اجتماعی‌اند، همان‌گونه که فرایندهای اجتماعی، به یک معنا فضایی‌اند. برای فهم مطلوب شکل فضایی شهر به یک فلسفه فضای اجتماعی نیازمندیم؛ فضای اجتماعی که تنها با ارجاع به فعالیت‌های اجتماعی درک‌شدنی است. سیمای فضایی یک مکان، در واقع منعکس‌کننده‌ی روابط اجتماعی است. به زعم هاروی، فهم فضا با همه‌ی پیچیدگی‌هایش، وابسته به درک فرایندهای اجتماعی است و فهم فرایندهای اجتماعی نیز وابسته به درکی از شکل فضایی است (افروغ، ۱۳۷۷: ۱۱).

بنابراین سرمایه اجتماعی، مجموعه هنجارهای موجود در نظام‌های اجتماعی است که موجب ارتقای سطح همکاری اعضای آن جامعه شده و موجب پایین آمدن سطح هزینه‌های تبادلات و ارتباطات می‌گردد. سرمایه اجتماعی را می‌توان حاصل پدیده‌های اعتماد متقابل، تعامل اجتماعی، گروه‌های اجتماعی، احساس هویت جمعی و گروهی، احساس وجود تصویری مشترک از آینده، کار گروهی در یک نظام اجتماعی دانست. هر چه سرمایه‌ی اجتماعی در یک نظام مدیریت شهری بالاتر باشد، موجب پایین آمدن هزینه‌های مربوط به تعاملات رسمی می‌شود. اعتماد اجتماعی یکی از مهم‌ترین مفاهیمی است که پاتنام بر آن تأکید ویژه‌ای دارد. به زعم وی، همین عامل بود که می‌توانست با جلب اعتماد میان مردم و دولت‌مردان و نخبگان سیاسی موجب توسعه سیاسی شود. بنابراین اعتماد، منبع با ارزشی از سرمایه محسوب می‌شود که به همراه کنش و عمل متقابل کنشگران که به صورت تعامل و مشارکت اجتماعی بروز می‌یابد، می‌تواند موجب انسجام بیش‌تر اجتماع شود. هر چقدر میزان همبستگی در جامعه بالاتر باشد، میزان سرمایه‌ی اجتماعی نیز بالاتر خواهد بود. از سوی دیگر، ارزش‌های موجود در اجتماع و همچنین سبک زندگی افراد جامعه نیز در وضعیت سرمایه اجتماعی مؤثر است (عالی‌پور و بیابانی‌مقدم، ۱۳۹۰: ۷).

سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی در حال حاضر به یکی از بحث‌انگیزترین و جنجالی‌ترین مفاهیم علوم اجتماعی و پژوهش‌های توسعه تبدیل شده است و حجم ادبیات دانشگاهی و سیاسی مرتبط با آن به سرعت در حال افزایش است. در عین حال سرمایه‌ی اجتماعی به سرعت به ابزار تحلیلی اصلی پژوهش‌های جدید توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی در کشورهای در حال توسعه تبدیل می‌شود. در کلی‌ترین سطح سرمایه‌ی اجتماعی، ویژگی‌هایی از یک جامعه یا گروه اجتماعی است که ظرفیت سازمان‌دهی جمعی و داوطلبانه برای حل مشکلات متقابل یا مسایل عمومی را افزایش می‌دهد (تاجبخش، ۱۳۸۵: ۱۰). سرمایه‌ی اجتماعی شامل منابع مفید قابل دسترس برای کنشگران است که از طریق روابط اجتماعی آن‌ها حاصل می‌شود و به یک فرد یا گروه اجازه می‌دهد تا شبکه‌ی پایداری از روابط کم و بیش نهادینه شده‌ی آشنایی و شناخت متقابل را در اختیار داشته باشند (علیوردی‌نیا، ۱۳۸۷: ۱۱۳).

سرمایه اجتماعی را می‌توان به معنای هنجارها و شبکه‌هایی دانست که امکان مشارکت مردم در اقدامات جمعی را برای کسب سود متقابل فراهم می‌کند. این مفهوم را بیش‌تر با سطح اعتماد اجتماعی و میزان عضویت در انجمن‌های رسمی و غیر رسمی می‌سنجند. سرمایه اجتماعی، مفهومی ترکیبی است که «موجودی» یا میزان این هنجارها و شبکه‌ها را در یک جامعه تشریح می‌کند. هنجارها و شبکه‌ها را جزء منابع سرمایه‌ی اجتماعی به حساب می‌آورند که با به کار بردن آن‌ها، نتایجی چون رابطه‌ی متقابل، رفتار غیر خودخواهانه و اعتماد، عاید جامعه می‌شود. از این منظر، سرمایه اجتماعی یکی از عناصر مهم قدرت «جامعه مدنی» است (تاجبخش و همکاران، ۱۳۸۳: ۱۵۶).

همچنین از نظر پاتنام که از نظریه‌پردازان بنام سرمایه‌ی اجتماعی است، سرمایه‌ی اجتماعی به مجموعه‌ای از ویژگی‌های سازمان اجتماعی همانند اعتماد، هنجارها، و شبکه‌ها اشاره دارد که موجب ایجاد ارتباط و مشارکت بهینه میان اعضای یک اجتماع شده و در نتیجه منافع متقابل آن‌ها را تسهیل خواهد کرد (پاتنام، ۱۳۸۴: ۹۵). پیران به نقل از انگستروم، تمایز میان سرمایه‌ی اجتماعی و انواع سرمایه را بدین صورت بیان می‌کند: آنچه سرمایه اجتماعی را از انواع سرمایه متمایز می‌سازد و تمایزی بنیادین به حساب می‌آید، آن است که سرمایه اجتماعی در خود کنشگران مستقر نیست و در فردیت آنان شکل نمی‌گیرد، بلکه جایگاه آن در رابطه‌ی کنشگران با سایرین معنا می‌شود. از این‌رو سرمایه اجتماعی به زبان اقتصاد، کالایی عمومی است. سرمایه اجتماعی، ملک شخصی افرادی که از آن سود می‌برند، به حساب نمی‌آید زیرا به خیرخواهی، نوع دوستی و نوع‌پرستی، عطف و کرامت سایرین بستگی دارد (پیران و همکاران، ۱۳۸۵: ۳۴).

فوکویاما کارکرد سرمایه اجتماعی را تسهیل همکاری و مشارکت گروهی برای تحقق اهداف و منابع فردی و جمعی و کمک به توسعه‌ی اقتصادی-سیاسی و فرهنگی می‌داند. فوکویاما هم نظیر برخی دیگر

از صاحب‌نظران برای سرمایه اجتماعی انواع درون‌گروهی و بین‌گروهی قائل است که برخورداری اعضای یک گروه از سرمایه اجتماعی محدود در آن گروه، ممکن است مانع برخورداری آنان از سرمایه اجتماعی سایر گروه‌ها شود (عبداللهی و موسوی، ۱۳۸۶: ۲۰۳).

درباره‌ی تاریخچه‌ی مطرح شدن سرمایه‌ی اجتماعی در مطالعات علمی از نظر رابرت پاتنام، جین جاکوب، طراح شهری، اولین تحلیل‌گر اجتماعی بود که اصطلاح سرمایه‌ی اجتماعی را همان‌گونه که ما امروزه می‌فهمیم، به کار برد (Milani, 2005: 14). ولی اصطلاح سرمایه‌ی اجتماعی را اولین بار لیدا هانیفان در سال ۱۹۱۶ به کار گرفت. او سرمایه‌ی اجتماعی را گروهی از عناصر ملموس که در زندگی روزانه‌ی مردم اغلب مهم هستند، مانند: حسن تفاهم، دوستی و اعتماد، همدلی و ارتباط‌های اجتماعی بین افراد و خانواده‌هایشان تعریف کرد. هانیفان معتقد بود که شبکه‌های اجتماعی، ارزش اقتصادی دارند. بعد از هانیفان، اندیشه‌ی سرمایه‌ی اجتماعی تا چند دهه ناپدید شد. ولی در سال ۱۹۶۰، گلن لوری از این واژه برای توضیح مشکلات اقتصاد درون‌شهری سود جست است. لوری، سرمایه‌ی اجتماعی را برای تشریح روابط اجتماعی میان افراد به کار می‌برد. به نظر او سرمایه‌ی اجتماعی، نیرویی است که در ذات و سرشت روابط اجتماعی وجود دارد. در سال ۱۹۶۱ جین جاکوب در اثر خود با نام «زندگی و مرگ شهرهای بزرگ آمریکا»^۱، نقش سرمایه‌ی اجتماعی را در ارتباط با حفظ نظافت، برخورد با جرم و جنایت خیابانی در محدوده‌های حومه و قدیمی شهری مطرح کرد (غفاری، ۱۳۸۵: ۸۵).

شاخص‌های سرمایه اجتماعی

ساباتینی^۲ به نقل از دورلاف^۳ اشاره می‌کند که ادبیات تجربی سرمایه اجتماعی، مملو از تعاریف مبهم، سنجش ضعیف داده‌ها، فقدان شرایط مقایسه‌پذیری و اطلاعات لازم برای پذیرش صحت ادعاهای مطرح شده است (Sabatini, 2005: 5). بطور مثال در مطالعات لی و دیگران برای سنجش سرمایه اجتماعی سه مؤلفه در نظر گرفته شده است که عبارت بودند از، مشارکت مدنی (روابط با غریبه‌ها)، شبکه اجتماعی (پیوندهای شبکه‌ای قوی با آشنایان و افراد نزدیک) و تعلق به همسایگی (پیوندهای ضعیف با همسایگان) (Lie et al., 2003). با توجه به وسعت دامنه‌ی شاخص‌های سرمایه اجتماعی که اکثر نظریه‌پردازان و محققان، شاخص‌های متفاوتی برای سنجش سرمایه‌ی اجتماعی به کار می‌برند، در اینجا فقط به شاخص‌های مورد استفاده در این تحقیق برای بررسی و سنجش سطح سرمایه اجتماعی

1. The Death and Life of Great American

این کتاب را دکتر حمیدرضا پارسی و آرزو افلاطونی به فارسی ترجمه و انتشارات دانشگاه تهران در سال ۱۳۸۶ منتشر کرده است.

2. Sabatini

3. Durlauf

پاسخ‌گویان اشاره می‌شود. همچنین در بیش‌تر مطالعات از پنج و یا حداکثر هفت شاخص برای سنجش سرمایه‌ی اجتماعی استفاده می‌شود. ولی در این تحقیق سعی شد به تمامی ابعاد این موضوع توجه شود. از این‌رو نه شاخص انتخاب شد. البته در این تحقیق شاخص اعتماد در دو بخش اعتماد شخصی و اعتماد انتزاعی جداگانه بررسی شده است که با احتساب آن در مجموع ده شاخص در این تحقیق برای سنجش سرمایه اجتماعی انتخاب شده است.

مشارکت اجتماعی

مشارکت کردن به معنای سهمی در چیزی یافتن و از آن سود بردن و یا در گروهی شرکت جستن و بنابراین با آن همکاری داشتن است. به همین جهت، از دیدگاه جامعه‌شناسی باید بین مشارکت به عنوان حالت یا وضع (امر شرکت کردن) و مشارکت به عنوان عمل و تعهد (عمل مشارکت) تمییز قائل شد. مشارکت در معنای اول، از تعلق به گروهی خاص و داشتن سهمی در هستی آن خبر می‌دهد و در معنای دوم، داشتن شرکتی فعالانه در گروه را می‌رساند و به فعالیت اجتماعی انجام شده نظر دارد (مبارکی، ۱۳۸۳: ۱۲۷). از نظر پاتنام هر قدر شبکه‌های ارتباط اجتماعی متراکم‌تر باشند، احتمال بیش‌تری وجود دارد که شهروندان بتوانند در جهت منافع متقابل همکاری کنند؛ زیرا مشارکت اجتماعی با افزایش هزینه‌های بالقوه‌ی عهدشکنی، کاهش فضای ابهام‌آمیز و غیر شفاف، تقویت هنجارهای معامله‌ی متقابل، ایجاد حس اعتماد به دیگران از طریق تسهیل ارتباطات و ارائه‌ی الگوی همکاری نسبت به آینده، زمینه همکاری و اعتماد به یکدیگر را در میان کنشگران افزایش می‌دهد (فصیحی، ۱۳۸۶: ۸۶).

اعتماد اجتماعی

اعتماد به معنی اعتقاد یا اطمینان راسخ به صداقت، درستی، وثوق و عدالت یک شخص، گروه یا کلیت جامعه است (صفدری، ۱۳۷۴: ۷۷). از نظر پاتنام بین اعتماد و همکاری متقابل، همبستگی مثبت مستقیم وجود دارد. به عبارتی به میزان افزایش میزان اعتماد در میان کنشگران اجتماعی، همکاری و سهولت در کنش نیز افزایش می‌یابد. اعتماد، عنصر غیراختیاری و ناآگاهانه نیست، بلکه مستلزم پیش‌بینی رفتار یک بازیگر مستقل است که این پیش‌بینی در اجتماعات، بر اعتماد صمیمانه و در جوامع، بر اعتماد غیر شخصی و غیر مستقیم استوار است (پاتنام، ۱۳۷۹: ۳۰۳). از این‌رو از نظر پاتنام اعتماد به عنوان پایه و پیش‌نیاز مشارکت در بین کنشگران محسوب می‌شود. در این تحقیق، اعتماد اجتماعی در دو زیرمجموعه‌ی اعتماد شخصی و اعتماد غیر شخصی (انتزاعی) بررسی شده است.

• **اعتماد شخصی:** این شاخص مربوط به اعتماد فرد در روابط بین شخصی است.

- اعتماد غیر شخصی (انتزاعی): این شاخص، میزان تمایل به اعتماد نسبت به حسن نیت و حسن انجام کار (عملکرد) خرده‌نظام‌های مختلف جامعه را اندازه‌گیری می‌کند (مبارکی، ۱۳۸۳: ۱۲۹).

آگاهی و احساس تعلق به جامعه

فالک^۱ و کیل‌پاتریک^۲ در سال ۱۹۹۹، آگاهی را یکی از شاخص‌های سرمایه‌ی اجتماعی معرفی کردند (احمدی فیروزجایی و همکاران، ۱۳۸۵: ۹۹). به عقیده کلمن و پاتنام، آگاهی یکی از عناصر مهم سرمایه‌ی اجتماعی است و این دو ملازم یکدیگرند و اهمیت‌شان در این است که بنیان‌های عمل را فراهم می‌سازند (فصیحی، ۱۳۸۶: ۸۵). همچنین میزان احساس تعلق فرد به جامعه نیز یکی از اصلی‌ترین نیازهای بشری است که فرد خود را جزئی از یک جامعه بداند «از نظر آدلر نیز احساس تعلق به جامعه به معنای میل به تعلق و جزئی از یک گروه بودن است» (پورافکاری، ۱۳۷۳: ۷۷۳).

روابط همسایگی

منظور از روابط همسایگی، میزان روابط و پیوندهایی است که هر فرد در زندگی روزمره خود با افراد محله و همسایه‌های خود دارد. پاتنام، این نوع شبکه‌ها را در تقویت سرمایه‌ی اجتماعی مفید و مؤثر می‌داند. این شاخص، اطلاعات مناسبی را در مورد تعداد انواع شبکه‌هایی که افراد حداقل در یک سال گذشته عضو آن بوده و تغییراتی که در تعهدات آن‌ها به وجود آمده، نشان می‌دهد (مبارکی، ۱۳۸۳: ۱۳۰).

روابط خانوادگی و روابط با دوستان

منظور، میزان صمیمیت و روابطی است که هر فرد با اعضای خانواده‌ی خود و همچنین دوستان نزدیک خود دارد. سرمایه‌ی اجتماعی در درون خانواده، شامل هنجارها، شبکه‌های اجتماعی و روابط بین والدین و فرزندان است که برای فرزندان خصوصاً در دوران جامعه‌پذیری، بسیار گران‌بها است. این سرمایه‌ی اجتماعی از طریق سرمایه‌گذاری در کنش متقابل بین افراد خانواده و با ایجاد فرصت برای کنش‌های بین شخصی و فراوانی و مدت زمان کنش ظاهر می‌شود (مبارکی، ۱۳۸۳: ۱۳۱).

1- Falk
2- Kilpatrick

گرایش نسبت به دیگران

منظور از این متغیر عبارت از: گرایش فرد به از خودگذشتگی، بردباری، رضایت از سواری مجانی و خوش‌بینی نسبت به دیگران است (مبارکی، ۱۳۸۳: ۱۳۳) و به معنای میزان ارزش قائل شدن فرد به زندگی دیگران و ارزش‌ها و عقیده‌های دیگران است.

کمک یا ایثار نسبت به دیگران

منظور، هر نوع بخشش و کمک داوطلبانه‌ی فرد (از قبیل اهدای خون و...) نسبت به دیگران، مخصوصاً افراد غریبه است (مبارکی، ۱۳۸۳: ۱۳۴).

انسجام اجتماعی

انسجام اجتماعی، دلالت بر توافق جمعی میان اعضای یک جامعه دارد و حاصل پذیرش و درونی نمودن نظام ارزشی و هنجاری یک جامعه و وجود تعلق جمعی (احساس ما کردن) و نیز وجود تراکمی از تعامل در میان افراد آن جامعه است (خیراله‌پور، ۱۳۸۳: ۹۱).

کنترل اجتماعی

مجموعه وسایل و شیوه‌هایی است که با استفاده از آن‌ها، یک گروه یا یک واحد، اعضای خود را به پذیرش هنجارها، رفتارها، قواعدی در سلوک و حتی آداب و رسوم منطبق با آنچه گروه، مطلوب تلقی می‌کند، سوق می‌دهد. کنترل اجتماعی یکی از اشکال فشار اجتماعی است و به دو وجه متفاوت صورت‌پذیر است: الف) از طریق اعمال اجبار اجتماعی که بر اساس آن افراد را به پذیرش شیوه‌های زندگی و مدل‌های رفتاری محیط با کاربرد وسایل گوناگونی نظیر مجازات‌های قانونی و تنبیه به جهت ارتکاب جرایمی وامی‌دارد. ب) از طریق اقناع که بر اساس آن افراد را به انجام رفتارهایی یکسان مجبور می‌سازد و آنان را به پذیرش هنجارهای رفتاری و رعایت آن‌ها وادار می‌کند. وسایل مختلف اقناع عبارتند از: تبلیغ، اعطای پاداش و اعتبار و مناصب و مقامات، تمجید و استعانت از ارزش‌های اخلاقی (مبارکی، ۱۳۸۳: ۱۳۴). در این تحقیق منظور از کنترل اجتماعی، نوع دوم آن یعنی کنترل اجتماعی غیر رسمی است.

بافت‌های فرسوده‌ی شهری

شهرها نیز مانند موجودات زنده، حیات و ممت دارند و اگر در بستر زمان، عوامل عارضی و برهم زننده تعادل زیستی آن‌ها کنترل نشود، زمینه‌های زوال و نیستی‌شان پدید می‌آید «فرسودگی‌های

طبیعی» عناصر و اجزای شهری در صورت عدم نوسازی به موقع در مراتبی از اثرات تشدید، به اضمحلال زندگی بافت‌های شهری منجر می‌شود و مدیریت عادی و روزمره‌ی شهری را از مرزهای مدیریت بحران فراتر می‌برد. عدم اتخاذ تدابیری مناسب و حاکمیت اراده‌ای فراگیر، منجر به افزایش هول‌انگیز «فرسودگی شهری» شده و مفاهیم مختلف شهروندی و شعارهای خوش آب و رنگ مدنیت و مفاهیم اخلاق جمعی را با چالشی جدی مواجه ساخته است (عندلیب، ۱۳۸۵: ۹).

اصطلاح «بافت فرسوده‌ی شهری» این روزها کاربرد بسیاری یافته و مورد توجه خاص قرار گرفته است. عموماً تصویری که از بافت فرسوده شهری به وجود می‌آید، بافت قدیمی شهر است که به دلایلی نوسازی نشده و رفته‌رفته ساختمان‌های آن، کهنه و پوسیده شده‌اند. این تصور از بافت فرسوده (که بیش‌تر کهنگی را در ذهن تداعی می‌کند)، مانع تعریفی جامع از انواع بافت‌های شهری شده، به‌طور طبیعی میل به نوسازی در آن‌ها کم شده و در نتیجه رو به فرسودگی یا میرندگی نهاده‌اند. از این‌رو اگر هدف از طرح موضوع، مسأله‌یابی و شناخت مشکل برای یافتن راه‌حل به منظور تغییر و ارتقای کیفیت بافت شهری باشد، عنوان بافت‌های فرسوده را می‌توان به «بافت‌های ناکارآمد یا مسأله‌دار شهری» نیز تعیین کرد و در مورد آن بحث کرد (جهانشاهی، ۱۳۸۲: ۱۷). بمنظور بهبود وضعیت این بافت‌ها طرح‌های مختلفی اعم از نوسازی، ساماندهی و بهسازی صورت گرفته است که اهداف اصلی این طرح‌ها بهبود محیط اقتصادی، اجتماعی، فضایی، طبیعی و فیزیکی آنها می‌باشد (Diamond & et al., 2009: 160).

مشارکت در بافت‌های فرسوده

به اعتقاد لینچ، باید در فرآیند نوسازی شهری، برنامه‌ریزی با مشارکت مردم و مشاوره با متخصصان و هماهنگی با مسئولان و مردم شهر صورت گیرد (کلانتری و پورااحمد، ۱۳۸۵: ۲۱۷). به طور کلی هر چه بیش‌تر راهبرد مواجهه با بافت‌های فرسوده به سمت اقدامات مرمتی و حفاظتی گرایش یابد، نقش مردم در تصمیم‌گیری، مدیریت و سرمایه‌گذاری، کم‌تر و هر چه اقدامات بهسازی و نوسازی ضرورت بیش‌تری یابد، نقش و مشارکت مردم در دگرگونی، برجسته‌تر می‌شود (رهنما، ۱۳۸۸: ۴۰۱). از دیدگاه استقرایی به الگوهای مشارکت در جهان، می‌توان الگوهای مذکور را به سه دسته تقسیم‌بندی کرد:

الف: مشارکت در تصمیم‌گیری و مدیریت

ب: مشارکت در تأمین مالی هزینه انجام طرح‌ها

ج: مشارکت در تأمین نیروی انسانی (موسوی، ۱۳۸۵: ۴).

روش تحقیق

روش تحقیق این مقاله، توصیفی-تحلیلی است. همچنین برای بررسی سطح سرمایه اجتماعی و میزان تمایل به مشارکت ساکنان منطقه‌ی مورد مطالعه، از روش پرسش‌نامه استفاده شده است. با توجه به این‌که جامعه‌ی مورد مطالعه، سرپرستان خانوار ساکن در دو محله‌ی شهیددستغیب و دکتر هوشیار منطقه‌ی ۹ شهرداری تهران است، از این‌رو حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران، عدد ۳۶۴ محاسبه شد. ولی برای افزایش دقت و صحت پرسش‌نامه‌ها، ۳۸۰ پرسش‌نامه توزیع و جمع‌آوری شد. با توجه به این‌که سؤالات مربوط به متغیر وابسته یعنی میزان تمایل به مشارکت در نوسازی و بهسازی مرتبط با سرپرستان خانوار است، بنابراین جامعه‌ی آماری این تحقیق، سرپرستان خانوار دو محله‌ی مورد بررسی است. برای سنجش و آزمون فرضیات تحقیق از نرم‌افزار آماری SPSS استفاده شد. تحلیل‌های آماری استفاده شده در این تحقیق شامل آزمون T، آزمون همبستگی پیرسون، تحلیل واریانس یک طرفه^۱ و تحلیل رگرسیون چندمتغیره است.

برای تعیین شاخص‌های سرمایه‌ی اجتماعی، به مطالعات پیشین داخلی و خارجی مراجعه شد. با توجه به کثرت شاخص‌های سرمایه‌ی اجتماعی و تفاوت آن در اکثر تحقیقات انجام گرفته، سعی شد شاخص‌های اصلی و مشترک که در تمام تحقیقات به کار گرفته شده، در این تحقیق استفاده شود. در مجموع از نه شاخص برای سنجش سرمایه‌ی اجتماعی جامعه آماری استفاده شد که شامل: ۱- مشارکت اجتماعی، ۲- اعتماد اجتماعی (شامل اعتماد شخصی و اعتماد غیر شخصی یا انتزاعی)، ۳- آگاهی و احساس تعلق به جامعه، ۴- روابط همسایگی، ۵- روابط خانوادگی و روابط با دوستان، ۶- گرایش نسبت به دیگران، ۷- کمک یا ایشار نسبت به دیگران، ۸- انسجام اجتماعی، ۹- کنترل اجتماعی است. همچنین برای سنجش میزان تمایل به مشارکت پاسخ‌گویان در نوسازی و بهسازی در بافت‌های فرسوده از دوازده سؤال استفاده شده است.

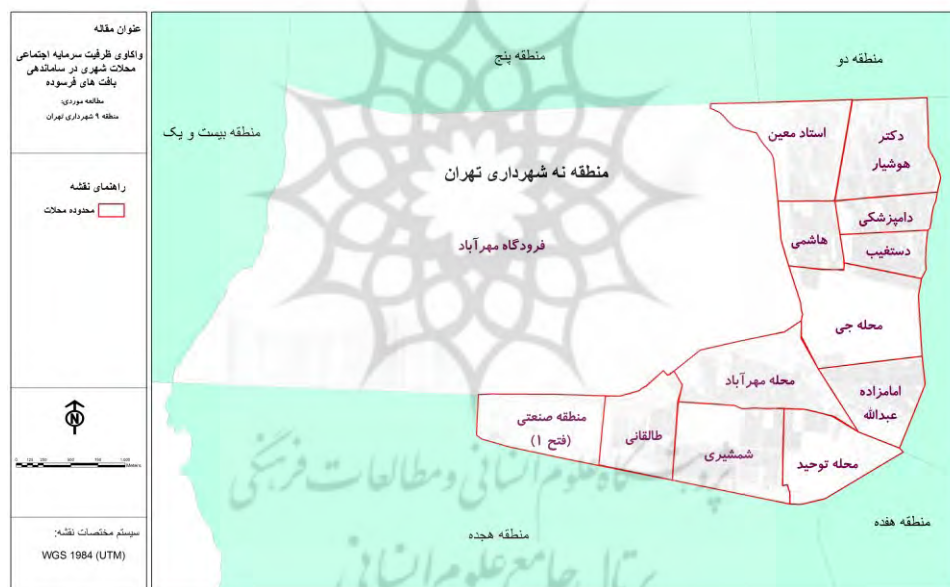
این پژوهش مبتنی بر اعتبار محتوا است که بر قضاوت و داوری متخصصان استوار است. پرسش‌نامه تهیه شده را استادان دانشگاه و کارشناسان شرکت تسهیل‌گری بافت فرسوده بازبینی کردند و پس از آزمون اولیه نیز مجدداً در آن اصلاحاتی صورت گرفت و در نهایت پرسش‌نامه‌ی نهایی در میان جامعه نمونه توزیع و جمع‌آوری شد. همچنین در این تحقیق برای محاسبه قابلیت اعتماد (پایایی) تحقیق از روش ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد.

میزان قابلیت اعتماد گویه‌های مربوط به شاخص مشارکت در نوسازی و بهسازی (متغیر وابسته) که آلفای کرونباخ برای این شاخص برابر با ۰/۸۹۸ است، بیانگر سطح بالای قابلیت اعتماد است. آلفای کرونباخ برای متغیر مستقل (شاخص‌های سرمایه اجتماعی) ۰/۸۸۵ است که در سطح قابل قبولی است.

محدوده و قلمروی پژوهش

منطقه ۹ که یکی از مناطق ۲۲ گانه‌ی شهر تهران محسوب می‌شود، شامل ۲ ناحیه و ۱۳ محله است. ناحیه‌ی ۱ که از شمال به خیابان آزادی، از جنوب به خیابان دستغیب، از شرق به بزرگراه یادگار امام و خیابان شهیدان و از غرب به خیابان آیت‌الله سعیدی محدود می‌شود، محلات ۲، ۳، ۴، ۵ و ۶ را در بر می‌گیرد.

ناحیه ۲ که فرودگاه مهرآباد بخش اعظم آن را در بر می‌گیرد، با در برگیری محلات ۱، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲ و ۱۳، از شمال به خیابان دستغیب و بزرگراه مخصوص کرج، از جنوب به خیابان ۴۵ متری زرنند و بزرگراه فتح، از شرق به بزرگراه یادگار امام و خیابان آیت‌الله سعیدی و از غرب به مسیل کن محدود می‌شود (خلاصه گزارش طرح تفصیلی منطقه ۹ شهرداری تهران، مهندسان مشاور آمود، ۱۳۸۶).

شکل ۱- موقعیت محلات مورد بررسی در منطقه‌ی ۹ شهرداری تهران

مأخذ (مهندسان مشاور آمود، ۱۳۸۶)

منطقه‌ی ۹ از جمله مناطق مهاجرفرست تهران است. جمعیت این منطقه از ۲۰۰۸۶۷ نفر در سال ۱۳۸۱ رسیده به ۱۸۹۸۰۵ نفر در سال ۱۳۶۵، ۱۷۳۶۸۲ نفر در سال ۱۳۷۵ و ۱۷۳۸۶۱ نفر در سال ۱۳۸۱ رسیده است؛ در فاصله‌ی سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۱ تقریباً جمعیت آن ثابت مانده است (برآیند مهاجرفرستی و

مهاجرپذیری در حد صفر بوده است). نتایج آمارگیری نمونه‌ای مهندسان مشاور بیانگر آن است که تثبیت جمعیتی به دلیل افزایش نسبی ساخت‌وسازها و جمعیت‌پذیری واحدهای مسکونی تازه‌ساز در سال‌های اخیر است. از سال ۱۳۸۱ به بعد، دوباره روند کاهشی جمعیت آغاز شده، به طوری که در سال ۸۵، جمعیت منطقه به ۱۶۵۹۰۳ نفر رسید (مهندسان مشاور آمود، ۱۳۸۶).

جدول ۱- مقایسه رشد جمعیت در شهر تهران و منطقه ۹ در سال‌های ۱۳۶۵-۱۳۸۵

سال	نرخ رشد			۱۳۷۵	۱۳۶۵	۱۳۵۹	۱۳۸۵
	۷۵-۸۵	۶۵-۷۵	۵۹-۶۵				
منطقه	-۰,۴	-۰,۹	-۰,۹۵	۱۷۳۴۸۲	۱۸۹۸۰۵	۵۳۶۱۳۳۵	۱۷۲۶۴۳
				۲,۲۱	۳,۱۴	۳,۷۵	۲,۵۷
تهران	۱,۴۴	۱,۱۳	۲,۰۱	۶۷۵۸۸۴۵	۶۰۴۲۵۸۴	۵۳۶۱۳۳۵	۷۷۹۷۵۲۰
				۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

مأخذ: (مهندسان مشاور آمود، ۱۳۸۶ و مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵)

محلّه شهید دستغیب در محدوده شمال شرق پادگان جی به مساحت ۷ هکتار، ۹۵۹ پلاک فرسوده دارد. همچنین محلّه دکتر هوشیار نیز پلاک فرسوده زیادی به خصوص در قسمت جنوبی آن دارد که در حال نوسازی و بهسازی است.

بحث اصلی

یافته‌های توصیفی میزان تمایل به مشارکت در نوسازی یا بهسازی (متغیر وابسته)

با توجه به این که برای متغیر وابسته، دوازده سؤال در قالب طیف لیکرت طراحی شده است، از اینرو به میانگین جواب پاسخ‌گویان برای هر سؤال نیز پرداخته می‌شود. سؤالات در قالب پنج طیف خیلی زیاد تا خیلی کم بوده و برای جواب خیلی زیاد، ارزش پنج و برای خیلی کم، ارزش یک در نظر گرفته شده است. بنابراین میانگین پاسخ‌ها برای هر سؤال، بین یک تا پنج متغیر بوده و هرچه به عدد پنج نزدیک‌تر باشد، به معنای مشارکت بیش‌تر و ارزش بیش‌تر است. همچنان که از جدول ۲ مشخص است، بیش‌ترین میانگین مربوط به تمایل کلی شخص به مشارکت بوده که میزان آن ۳/۵۹ است و پس از آن، «مشارکت در واگذاری ملک در قبال دریافت ساختمان نوساز» و «موافقت با دریافت وام و نوسازی ملک موجود» است که با میانگین ۳/۲ در رتبه دوم قرار می‌گیرند. کم‌ترین میانگین نیز مربوط به «تمایل به مشارکت به عنوان نماینده محلّه در امور نوسازی» است.

جدول ۲- فراوانی و درصد پاسخ پاسخ‌گویان به گویه‌های شاخص مشارکت در نوسازی و بهسازی

میانگین	جمع	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	گویه‌های شاخص متغیر وابسته- مشارکت در نوسازی
۳,۵۹	۳۸۰	۳۲	۴۵	۶۹	۱۳۶	۹۸	فراوانی درصد تمایل کلی به مشارکت در بهسازی
	%۱۰۰	%۸,۴	%۱۱,۸	%۱۸,۲	%۳۵,۸	%۲۵,۸	
۳,۲	۳۸۰	۴۶	۱۲۰	۴۳	۵۴	۱۱۷	فراوانی درصد مشارکت در واگذاری ملک در قبال دریافت ساختمان نوساز
	%۱۰۰	%۱۲,۱	%۳۱,۶	%۱۱,۳	%۱۴,۲	%۳۰,۸	
۲,۸۱	۳۸۰	۶۷	۱۰۶	۸۷	۷۲	۴۸	فراوانی درصد مشارکت در واگذاری ملک در قبال دریافت زمین
	%۱۰۰	%۱۷,۶	%۲۷,۹	%۲۳	%۱۸,۹	%۱۲,۶	
۲,۶۱	۳۸۰	۸۴	۹۴	۱۲۱	۵۰	۳۱	فراوانی درصد مشارکت در واگذاری ملک در قبال دریافت بهای آن
	%۱۰۰	%۲۲	%۲۴,۷	%۳۱,۸	%۱۳,۳	%۸,۲	
۳,۰۷	۳۸۰	۵۵	۸۶	۱۰۳	۵۱	۸۵	فراوانی درصد مشارکت فکری و فرهنگ‌سازی جهت نوسازی محله
	%۱۰۰	%۱۴,۵	%۲۲,۶	%۲۷,۱	%۱۳,۴	%۲۲,۴	
۲,۹۹	۳۸۰	۵۵	۷۴	۱۲۴	۷۲	۵۵	فراوانی درصد مشارکت در تجمیع با پلاک مجاور
	%۱۰۰	%۱۴,۵	%۱۹,۵	%۳۲,۶	%۱۸,۹	%۱۴,۵	
۲,۹۶	۳۸۰	۶۱	۸۳	۱۱۲	۵۸	۶۶	فراوانی درصد مشارکت در بازسازی ملک شخصی به صورت جدا
	%۱۰۰	%۱۶	%۲۱,۸	%۲۹,۵	%۱۵,۳	%۱۷,۴	
۳	۳۸۰	۵۴	۹۵	۹۱	۷۸	۶۲	فراوانی درصد مشارکت در احداث مجتمع آپارتمانی
	%۱۰۰	%۱۴,۲	%۲۵	%۲۴	%۲۰,۵	%۱۶,۳	
۳,۲	۳۸۰	۵۵	۷۳	۹۴	۵۸	۱۰۰	فراوانی درصد موافقت با دریافت وام و نوسازی ملک موجود
	%۱۰۰	%۱۴,۵	%۱۹,۲	%۲۴,۷	%۱۵,۳	%۲۶,۳	
۲,۸	۳۸۰	۱۰۰	۶۸	۶۵	۱۰۳	۴۴	فراوانی درصد تمایل به شرکت در جلسات هم‌اندیشی نوسازی محلات
	%۱۰۰	%۲۶,۳	%۱۷,۹	%۱۷,۱	%۲۷,۱	%۱۱,۶	
۲,۴۷	۳۸۰	۱۱۷	۸۷	۷۵	۸۴	۱۷	فراوانی درصد تمایل به مشارکت به عنوان نماینده محله در امور نوسازی
	%۱۰۰	%۳۰,۸	%۲۲,۹	%۱۹,۷	%۲۲,۱	%۴,۵	
۳,۱۱	۳۸۰	۴۳	۳۰	۱۸۲	۹۱	۳۴	فراوانی درصد تمایل به اقامت در مکانی دیگر در مدت نوسازی ملک
	%۱۰۰	%۱۱,۳	%۷,۹	%۴۸	%۲۳,۹	%۸,۹	

یافته‌های توصیفی شاخص‌های سرمایه‌ی اجتماعی

با توجه به این که در سنجش شاخص سرمایه‌ی اجتماعی از متغیرهای زیادی استفاده شده است، در این قسمت پس از ترکیب گویه‌های مربوط به هر متغیر، یافته‌های توصیفی هر متغیر به صورت کلی ذکر می‌شود.

جدول ۳- میانگین پاسخ‌گویان به متغیرهای شاخص سرمایه‌ی اجتماعی

ردیف	متغیرهای سرمایه اجتماعی	میانگین	واریانس
۱	مشارکت عمومی	۲,۷۴	۱,۱۴
۲	اعتماد شخصی	۳,۶۱	۰/۸۷
۳	اعتماد انتزاعی	۳,۵۶	۱,۲۶
۴	روابط همسایگی	۳,۰۹	۰/۸۸
۵	آگاهی و احساس تعلق به جامعه	۳,۴۶	۱,۲۰
۶	کنترل اجتماعی	۳,۶۶	۰/۷۳
۷	روابط با خانواده و دوستان	۳,۶۳	۰/۹۰
۸	گرایش نسبت به دیگران	۴,۱۳	۰/۷۶
۹	ایثار و کمک به دیگران	۴,۰۶	۰/۸۱
۱۰	انسجام اجتماعی	۳,۵۴	۱,۴۴

یافته‌های تحلیلی

در این قسمت ابتدا به بررسی متغیرهای زمینه‌ای تحقیق از لحاظ سرمایه‌ی اجتماعی پرداخته، سپس به بررسی سطح همبستگی بین متغیر مستقل و وابسته پرداخته می‌شود.

سرمایه اجتماعی به تفکیک جنسیت پاسخ‌گویان

بر اساس نتایج به‌دست آمده، میان سرمایه اجتماعی پاسخ‌گویان به تفکیک جنسیت، تفاوت معناداری وجود دارد. به عبارت دقیق‌تر، جنسیت پاسخ‌گویان بر سرمایه اجتماعی آن‌ها تأثیر معناداری گذاشته است؛ به طوری که میانگین سرمایه‌ی اجتماعی مردان، $\frac{3}{2}$ و میانگین سرمایه اجتماعی زنان، $\frac{3}{8}$ است. همچنین برای بررسی تفاوت میان دو گروه زنان و مردان، از آزمون T استفاده شد. با توجه به این که متغیرهای سرمایه اجتماعی در این تحقیق پس از ترکیب شدن^۱ به صورت متغیر فاصله‌ای هستند و دو گروه زنان و مردان نیز دو جامعه‌ی مستقل هستند، از این‌رو از آزمون T استفاده شد «این آزمون زمانی استفاده می‌شود که بخواهیم میانگین میان دو گروه از افراد را که از یکدیگر متفاوت هستند، مقایسه کنیم» (کلانتری، ۱۳۸۷: ۱۲۲). همچنان که در جدول ۴ مشخص است، تفاوت میان زنان و مردان از لحاظ سرمایه‌ی اجتماعی، در سطح اطمینان ۹۹ درصد معنادار است.

جدول ۴- سنجش سرمایه اجتماعی پاسخ‌گویان بر اساس جنس با آزمون T مستقل

جنس	تعداد	میانگین	درجه‌ی آزادی	سطح معناداری
مرد	۲۲۵	۳,۳۲	۳۷۸	۰/۰۰۰
زن	۱۵۶	۳,۸۷		

سرمایه اجتماعی بر اساس سن پاسخ‌گویان

نتایج تحقیق نشان می‌دهد که سرمایه‌ی اجتماعی افراد با سن آنان رابطه مستقیمی دارد. یعنی با افزایش سن پاسخ‌گویان، بر میزان سرمایه‌ی اجتماعی آن‌ها افزوده می‌شود. برای اندازه‌گیری رابطه، از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد، زیرا متغیر سن در سطح فاصله‌ای بوده و شاخص‌های سرمایه اجتماعی پس از ترکیب در حالت فاصله‌ای هستند. یعنی هر دو متغیر حالت فاصله‌ای دارند. «این ضریب برای بررسی رابطه‌ی میان دو متغیر فاصله‌ای یا نسبی استفاده می‌شود» (کلاتری، ۱۳۸۷: ۱۰۸). طبق جدول آزمون همبستگی پیرسون، شدت همبستگی بین متغیر سن و متغیر سرمایه‌ی اجتماعی، ۰/۱۲۶ و سطح معنی‌داری، ۰/۰۱۴ است که نشان‌دهنده این است که همبستگی در سطح اطمینان ۹۵ درصد، معنادار می‌باشد.

جدول ۵- سنجش رابطه سرمایه‌ی اجتماعی با متغیر سن با آزمون همبستگی پیرسون

ضریب همبستگی پیرسون	تعداد (N)	سطح معناداری
۰/۱۲۶*	۳۸۰	۰/۰۱۴

*Correlation is significant at the 0.05 level

سرمایه اجتماعی پاسخ‌گویان بر اساس وضعیت شغلی

پاسخ‌گویان بر اساس وضعیت شغلی به پنج دسته شاغل، بیکار، خانه‌دار، دانشجو یا دانش‌آموز و بازنشسته تقسیم‌بندی شده‌اند. با توجه به این‌که متغیر وضعیت شغلی پاسخ‌گویان، حالت اسمی بیش از دو گزینه‌ای دارد و متغیر سرمایه‌ی اجتماعی حالت فاصله‌ای دارد، بنابراین از آزمون آماری تحلیل واریانس یک‌طرفه برای سنجش تفاوت بین پاسخ‌گویان از لحاظ وضعیت شغلی و میزان سرمایه اجتماعی استفاده شده است. همچنین برای بررسی سرمایه‌ی اجتماعی افراد برحسب شغل نیز میانگین سرمایه‌ی اجتماعی برای هر وضعیت شغلی در جدولی جداگانه مشخص شده است.

جدول ۶- میانگین سرمایه‌ی اجتماعی پاسخ‌گویان بر حسب وضعیت شغلی

وضعیت شغلی	شاغل	بیکار	خانه‌دار	دانشجو یا دانش‌آموز	بازنشسته	جمع
تعداد افراد	۲۴۳	۸۱	۲۱	۲۵	۱۰	۳۸۰
میانگین سرمایه اجتماعی	۳,۵۷	۳,۴۹	۳,۸۳	۳,۵۲	۲,۹۸	۳,۵۵

با توجه به جدول میانگین سرمایه اجتماعی پاسخ‌گویان بر حسب وضعیت شغلی می‌توان گفت که بیش‌ترین میانگین سرمایه‌ی اجتماعی مربوط به افراد خانه‌دار و کم‌ترین میزان سرمایه‌ی اجتماعی متعلق به پاسخ‌گویان بازنشسته است. همچنین آزمون واریانس نشان‌دهنده‌ی این است که تفاوت بین سرمایه‌ی اجتماعی پاسخ‌گویان بر اساس وضعیت شغلی معنادار است. این معناداری در سطح اطمینان ۹۵ درصد وجود دارد.

جدول ۷- آزمون تفاوت میانگین سرمایه‌ی اجتماعی پاسخ‌گویان بر حسب وضعیت شغلی

منبع تغییرات	درجه‌ی آزادی	مجموع مربعات	میانگین مربعات	کمیت F	سطح معناداری F
بین گروهی	۴	۵,۲۳۱	۱,۳۰۸		
درون گروهی	۳۷۵	۱۸۱,۸۹۶	.۴۸۵	۲/۶۹۶	۰/۰۳۱*
کل	۳۷۹	۱۸۷,۱۲۷			

*Correlation is significant at the 0.05 level

رابطه میان سرمایه اجتماعی (متغیر مستقل)

با مشارکت در نوسازی و بهسازی (متغیر وابسته)

در جدول ۸ به آزمون همبستگی میان تمامی ابعاد سرمایه اجتماعی با متغیر وابسته (میزان مشارکت در نوسازی و بهسازی) پرداخته شده است. با توجه به این‌که برای تمامی ابعاد سرمایه‌ی اجتماعی، گویه‌های زیادی طراحی شده است، این گویه‌ها پس از ترکیب و جمع شدن و محاسبه‌ی میانگین آن‌ها، به متغیر فاصله‌ای تبدیل شدند. از این‌رو برای بررسی همبستگی میان دو متغیر مستقل و وابسته، از آزمون همبستگی پیرسون استفاده می‌شود. همان‌طور که جدول ۸ نشان می‌دهد، بین همه‌ی شاخص‌های سرمایه‌ی اجتماعی (متغیر مستقل)، به جز دو متغیر کنترل اجتماعی و کمک یا ایثار نسبت به دیگران و مشارکت پاسخ‌گویان به بهسازی و نوسازی بافت فرسوده‌ی محله (متغیر وابسته)، همبستگی معناداری وجود دارد. از بین ابعاد مورد بررسی، بالاترین ضریب همبستگی مربوط به مشارکت عمومی و کم‌ترین ضریب همبستگی مربوط به متغیر کنترل اجتماعی است.

جدول ۸- آزمون پیرسون - همبستگی ابعاد سرمایه‌ی اجتماعی (متغیر مستقل)
با مشارکت در بهسازی و نوسازی (متغیر وابسته)

سطح معناداری	تعداد (N)	ضریب همبستگی پیرسون	ابعاد سرمایه اجتماعی
۰/۰۰۰	۳۸۰	۰/۷۴۷**	مشارکت عمومی
۰/۰۰۰	۳۸۰	۰/۴۹۶**	اعتماد شخصی
۰/۰۰۰	۳۸۰	۰/۵۲۲**	اعتماد انتزاعی
۰/۰۰۰	۳۸۰	۰/۵۴۹**	روابط همسایگی
۰/۰۰۰	۳۸۰	۰/۶۲۰**	آگاهی و احساس تعلق به جامعه
۰/۱۸۷	۳۸۰	۰/۰۸۱	کنترل اجتماعی
۰/۰۰۰	۳۸۰	۰/۴۴۵**	روابط خانوداگی و دوستان
۰/۰۰۰	۳۸۰	۰/۳۷۵**	گرایش به دیگران
۰/۱۲۱	۳۸۰	۰/۱۰۹	کمک یا ایثار به دیگران
۰/۰۱۱	۳۸۰	۰/۱۸۳*	انسجام اجتماعی

** Correlation is significant at the 0.01 level

*Correlation is significant at the 0.05 level

تحلیل رگرسیون چند متغیره

با توجه به این که هدف اصلی تحقیق، بررسی تأثیر ابعاد مختلف سرمایه اجتماعی بر میزان مشارکت ساکنان بافت‌های فرسوده‌ی محلات دستغیب و دکتر هوشیار در منطقه ۹ است، از این‌رو برای بررسی دقیق تأثیر هر یک از ابعاد سرمایه‌ی اجتماعی بر متغیر وابسته و تعیین سهم هر کدام از این ابعاد بر متغیر وابسته، از تحلیل رگرسیون چندمتغیره استفاده می‌شود. «تحلیل رگرسیون چندگانه، روشی برای مطالعه‌ی سهم یک یا چند متغیر مستقل در پیش‌بینی متغیر وابسته است. متغیرهای مستقل را متغیرهای پیش‌بین و متغیر وابسته را متغیر ملاک نیز می‌گویند» (سرمد و دیگران، ۱۳۷۶: ۲۲۷).

با استفاده از رگرسیون چند متغیره، محقق می‌تواند رابطه خطی موجود بین مجموعه‌ای از متغیرهای مستقل با یک متغیر وابسته را به شیوه‌ای مطالعه کند که در آن، روابط موجود فی‌مابین متغیرهای مستقل نیز ملاحظه شود. وظیفه رگرسیون این است که به تبیین واریانس متغیر وابسته کمک کند و این وظیفه تا حدودی از طریق برآورد مشارکت متغیرها (دو یا چند متغیر مستقل) در این واریانس انجام می‌شود. تحلیل رگرسیون چندمتغیره برای مطالعه‌ی تأثیرات چند متغیر مستقل (از جمله متغیرهای آزمایشی) در متغیر وابسته کاملاً مناسب است (کرلینجر، ۱۳۷۷: ۱۱ و ۱۲). در مجموع هدف اصلی از کاربرد رگرسیون چندمتغیره آن است که ترکیبی خطی از متغیرهای مستقل را به گونه‌ای ایجاد کند که حداکثر همبستگی را

با متغیر وابسته نشان دهد. در نتیجه از ترکیب خطی می‌توان برای پیش‌بینی مقادیر متغیر وابسته استفاده کرد و اهمیت هر یک از متغیرهای مستقل را در پیش‌بینی مورد نظر ارزیابی نمود (همان: ۳۷۶). در این تحقیق از روش همزمان^۱ استفاده شده است. در این روش، کلیه متغیرهای مستقل، همزمان وارد مدل می‌شوند تا تأثیر کلیه متغیرهای مهم و غیر مهم بر متغیر وابسته مشخص شود (منصورفر، به نقل از حبیب‌پور و صفری، ۱۳۸۸: ۴۸۰). در این روش تمامی متغیرها در یک مرحله به ترتیب حداقل مقدار تولرانس وارد تحلیل می‌شوند (همان). رابطه چندمتغیره میان متغیرهای مستقل با وابسته در جدول ۹ آورده شده است.

جدول ۹- تحلیل رگرسیون چندمتغیره مشارکت در بهسازی و سامان‌دهی

ضریب همبستگی چندگانه R	ضریب تبیین (R Square)	ضریب تبیین تعدیل شده (Adjusted R Square)
۰/۷۲۱	۰/۵۲۰	۰/۵۱۴

با توجه به جدول بالا، مقدار ضریب همبستگی (R) بین متغیرها ۰/۷۲۱ است که نشان می‌دهد بین مجموعه متغیرهای مستقل (سرمایه اجتماعی) و متغیر وابسته تحقیق (مشارکت در بهسازی و نوسازی)، همبستگی قوی وجود دارد. مقدار ضریب تبیین تعدیل شده^۲ (R₂ adj) که برابر با ۰/۵۱۴ است، نشان می‌دهد که ۵۱/۴ درصد از کل تغییرات میزان مشارکت مردم در بهسازی و نوسازی، وابسته به ده متغیر مستقل (سرمایه اجتماعی) است. به عبارت دیگر، مجموعه متغیرهای مستقل، نزدیک به پنجاه درصد از واریانس متغیر وابسته را پیش‌بینی می‌کنند.

جدول ۱۰- تحلیل واریانس رگرسیون چندمتغیره مشارکت در بهسازی و نوسازی

منبع تغییرات	درجه‌ی آزادی	مجموع مربعات	میانگین مربعات	کمیت F	سطح معناداری F
اثر رگرسیونی	۱۰	۲۱۵/۶۶۹	۲۱/۵۶۷	۹۵/۸۳۷***	
باقیمانده	۳۶۹	۸۳/۰۳۹	۰/۲۲۵		۰/۰۰۰
کل	۳۷۹	۲۹۸/۷۰۸			

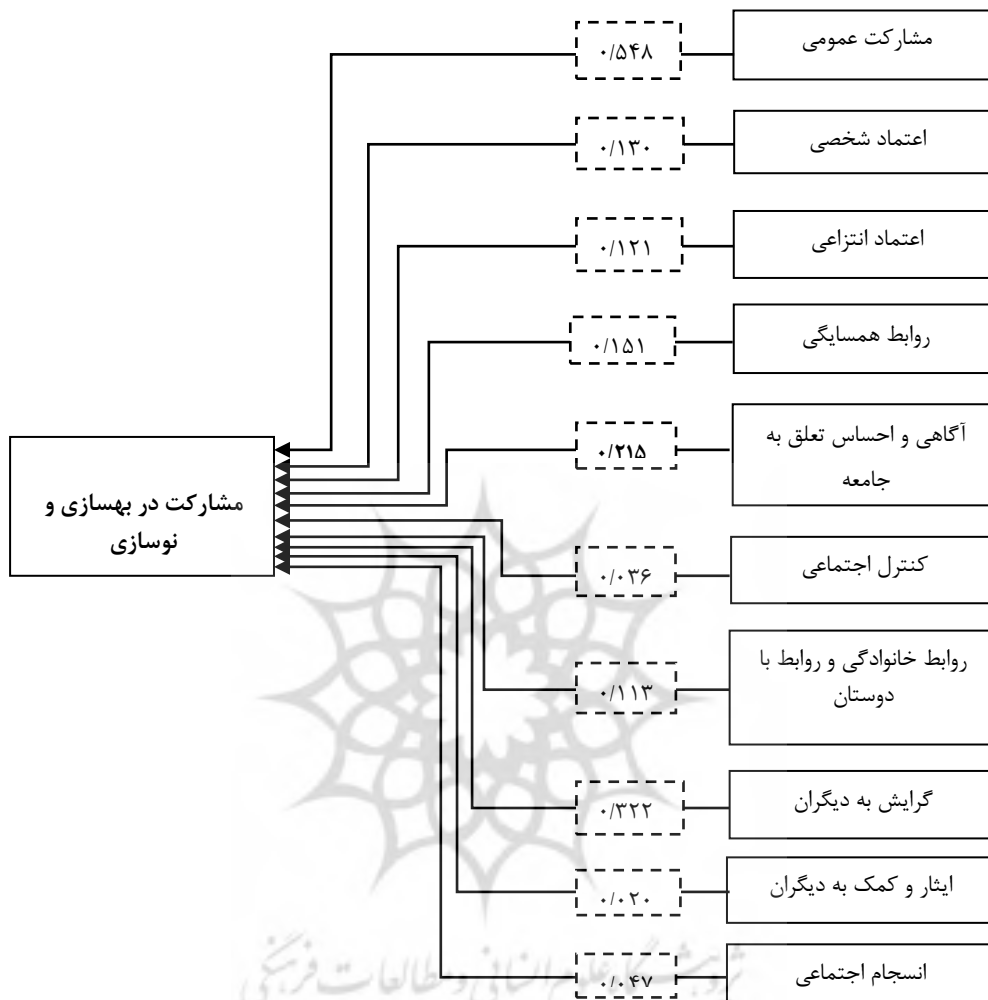
با توجه به معنی‌داری آزمون F (۹۵/۸۳۷) در سطح خطای کوچک‌تر از ۰/۰۱، می‌توان نتیجه گرفت که مدل رگرسیونی تحقیق مرکب از ده متغیر مستقل و یک متغیر وابسته، مدل خوبی بوده و مجموعه متغیرهای مستقل قادرند تغییرات متغیر وابسته (مشارکت در نوسازی و بهسازی) را تبیین کنند.

1. Enter Method
2. Adjusted R-Square

جدول ۱۱- سطح معنی داری متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته

Part	Partial	sig.	T	Beta	متغیر مستقل
۰/۴۱۸	۰/۶۲۱	۰/۰۰۰	۱۵,۲۳۳	۰/۵۴۸	مشارکت عمومی
۰/۰۹۰	۰/۱۶۸	۰/۰۰۱	۳,۲۷۱	۰/۱۳۰	اعتماد شخصی
۰/۰۶۶	۰/۱۲۵	۰/۰۱۶	۲,۴۱۳	۰/۱۲۱	اعتماد انتزاعی
۰/۰۹۳	۰/۱۷۳	۰/۰۰۱	۳,۳۷۷	۰/۱۵۱	روابط همسایگی
۰/۱۵۳	۰/۲۷۹	۰/۰۰۰	۵,۵۷۴	۰/۲۱۵	آگاهی و احساس تعلق به جامعه
۰/۰۲۵	۰/۰۴۱	۰/۱۸۴	۲,۹۳۶	۰/۰۳۶	کنترل اجتماعی
۰/۰۸۷	۰/۱۶۳	۰/۰۰۲	۳,۱۶۷	۰/۱۱۳	روابط خانوادگی و روابط با دوستان
۰/۱۸۳	۰/۳۲۷	۰/۰۰۰	۶,۶۵۴	۰/۳۲۲	گرایش به دیگران
۰/۰۱۹	۰/۰۳۳	۰/۱۳۷	۵,۱۷۵	۰/۰۲۰	ایثار و کمک به دیگران
۰/۰۳۰	۰/۰۵۷	۰/۲۷۷	۱,۰۹۰	۰/۰۴۷	انسجام اجتماعی

نتایج تحلیل رگرسیونی چندمتغیره برای تبیین میزان مشارکت مردم در بهسازی و نوسازی بافت‌های فرسوده نشان می‌دهد که به جز متغیرهای کنترل اجتماعی، ایثار و کمک به دیگران و انسجام اجتماعی، دیگر متغیرهای سرمایه‌ی اجتماعی، تأثیر معناداری بر متغیر وابسته گذاشته‌اند. بر اساس ضریب رگرسیونی استاندارد شده (ضریب Beta) می‌توان سهم نسبی هر متغیر مستقل را در مدل مشخص کرد. با توجه به ضریب بتا مشخص می‌گردد که از میان متغیرهای مستقل، متغیر مشارکت عمومی با ضریب رگرسیونی ۰/۵۴۸، بیش‌ترین تأثیر رگرسیونی را روی متغیر وابسته دارد. پس از آن، به ترتیب متغیر گرایش به دیگران، آگاهی و روابط همسایگی با ضریب رگرسیونی ۰/۳۲۲، ۰/۲۱۵ و ۰/۱۵۱، بالاترین تأثیر رگرسیونی را بر متغیر وابسته داشته‌اند.

شکل ۲- مدل رگرسیونی چندمتغیره بین متغیر مستقل و وابسته

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در این تحقیق به بررسی نقش سرمایه‌های اجتماعی در سامان‌دهی بافت‌های فرسوده شهری پرداخته شد. بدین منظور دو محله‌ی دکتر هوشیار و شهید دستغیب از منطقه‌ی ۹ شهرداری تهران برای نمونه مورد بررسی انتخاب شد. نتایج تحقیق در دو قسمت بررسی شد که در قسمت اول به بررسی رابطه میان متغیرهای زمینه‌ای و شاخص‌های سرمایه‌ی اجتماعی پرداخته شد. نتایج آزمون نشان داد که بین

جنسیت پاسخ‌گویان و سرمایه اجتماعی آن‌ها، تفاوت معنی‌داری وجود دارد، به طوری که این میزان در بین زنان بیش‌تر از مردان است. از لحاظ سن نیز رابطه معنادار با شاخص سرمایه اجتماعی مشاهده می‌شود که این رابطه، مستقیم است و با افزایش سن پاسخ‌گویان بر میزان سرمایه‌ی اجتماعی آنان افزوده می‌شود. از لحاظ وضعیت شغلی نیز رابطه‌ی معنادار بین گروه‌های شغلی مورد بررسی مشاهده می‌شود؛ به طوری که گروه خانه‌دار، بیش‌ترین سطح سرمایه اجتماعی را دارند و گروه بازنشستگان، کم‌ترین میزان در شاخص‌های سرمایه‌ی اجتماعی هستند.

در بخش دوم به بررسی رابطه میان متغیر مستقل (سرمایه اجتماعی) و متغیر وابسته (میزان مشارکت در نوسازی و بهسازی در بافت‌های فرسوده) پرداخته شد. نتایج آزمون همبستگی پیرسون بین متغیرهای سرمایه‌ی اجتماعی و میزان مشارکت پاسخ‌گویان در نوسازی و بهسازی نشان داد که بین تمام متغیرهای سرمایه‌ی اجتماعی به جز دو متغیر کنترل اجتماعی و کمک یا ایثار نسبت به دیگران و متغیر وابسته همبستگی معنادار وجود دارد. سپس با روش رگرسیون چندمتغیره به بررسی این همبستگی پرداخته شد که این آزمون نیز نشان داد بین اکثر شاخص‌های سرمایه‌ی اجتماعی (به جز سه متغیر کنترل اجتماعی، کمک یا ایثار نسبت به دیگران و کنترل اجتماعی) و میزان مشارکت پاسخ‌گویان به نوسازی و بهسازی همبستگی معنادار وجود دارد که از بین این متغیرها، متغیر مشارکت عمومی، بیش‌ترین تأثیر را بر متغیر وابسته داشته است.

با توجه به نتایج تحقیق می‌توان گفت که فرضیه این تحقیق که مبنی بر وجود رابطه‌ی معنادار بین سرمایه‌ی اجتماعی و میزان تمایل به مشارکت ساکنان بافت فرسوده منطقه ۹ شهرداری تهران تأیید می‌شود. از این‌رو می‌توان به نقش کلیدی سرمایه‌ی اجتماعی در تسریع در روند نوسازی و بهسازی بافت‌های فرسوده‌ی شهری پی برد. بدین منظور تلاش برای افزایش میزان سرمایه‌ی اجتماعی ساکنان این بافت‌ها باید به عنوان یک راه‌کار مؤثر در دستور کار نهادها و ادارات مرتبط با سامان‌دهی بافت‌های فرسوده‌ی شهری قرار بگیرد.

پیشنهادات

با توجه به این‌که بیش‌ترین میزان تأثیر در بین متغیرهای سرمایه اجتماعی، روی متغیر وابسته «مشارکت عمومی» است، از این‌رو باید بر رفع موانع موجود پیش روی مشارکت مردم در امور شهری و محلی خود اقدام کرد. بدین منظور راه‌کارهای زیر می‌تواند در زمین افزایش سطح سرمایه‌ی اجتماعی ساکنان بافت‌های فرسوده مؤثر واقع شود:

- اختصاص کاربری فضاهای سبز مانند پارک‌ها، امکانات تفریحی و مکان‌هایی برای پیاده‌روی ساکنان باعث شکل‌گیری و افزایش کنش‌های متقابل بین اعضای محله می‌شود و در نتیجه سرمایه‌ی اجتماعی در سطح محله را افزایش می‌دهد.
- ارتقای سطح امنیت محلات از طریق بالا بردن احساس مسئولیت مردم در قبال جرایم و مشکلات امنیتی محلات و همچنین از طریق اعمال کنترل غیر رسمی.
- تلاش برای کاهش نابرابری‌های اقتصادی با توجه به تأثیر ویژگی‌های اقتصادی بر میزان سرمایه‌ی اجتماعی ساکنان بافت‌های فرسوده.
- افزایش جذابیت محیطی محلات و همچنین بالا بردن سطح خدمات برای افزایش مدت سکونت ساکنان در بافت‌های فرسوده.
- افزایش دسترسی به مساجد در محلات با توجه به تأثیر شرکت در مراسم مذهبی هم بر میزان آگاهی شهروندان و هم تأثیرگذاری بر میزان مشارکت افراد در امور داوطلبانه.
- اجرای مستمر مراسم مذهبی در اعیاد و عزاداری‌ها در مساجد و حسینیه‌ها در سطح محلات.
- دسترسی به کتابخانه‌ها و کتب مرتبط با مسایل شهری و همچنین مشکلات محلات در مساجد نیز می‌تواند بر میزان آگاهی شهروندان تأثیر گذارد.
- احداث مراکز ورزشی و تفریحی در سطح محلات برای آشنایی بیشتر ساکنان و همسایگان با یکدیگر و برگزاری مسابقات ورزشی در سطح محلات توسط شهرداری.
- ایجاد نشاط و شادابی در ساکنان محله از طریق اعلام برنامه‌های دسته‌جمعی در روزهای خاص (مثلاً کوه‌پیمایی یا ورزش صبح‌گاهی).
- ایجاد مدیریت محله‌ای برای هر یک از محلات از طریق انتخابات شورا یاری یا رابطین شورا.
- ایجاد انگیزه و احساس اهمیت در ساکنان از طریق ایجاد خانه‌های گفتگوی محله‌ای.
- ارتقای سطح آگاهی ساکنان از طریق ایجاد نشریه‌ی محله‌ای یا بروشورهای مختلف در زمینه امور محله توسط معاونت فرهنگی شهرداری‌ها یا دفاتر تسهیل‌گری سامان‌دهی بافت‌های فرسوده‌ی شهری.
- ارتقای فرهنگ شهروندی از طریق آموزش با بهره‌گیری از رسانه‌های ملی و همچنین از طریق اطلاع‌رسانی در سطح محلات.
- اجرای طرح شهردار محله، برای ارتباط بیشتر و مؤثرتر مردم با سطوح بالاتر مدیریت شهری.
- ترتیب جلسات گفتگوی عمومی در بین ساکنان محله برای ایجاد اعتماد به مسئولان.
- ایجاد بانک اطلاعات محله‌ای از تخصص‌ها و مهارت‌های ساکنین محله به عنوان سرمایه‌های انسانی محله و بهره‌گیری از این تخصص‌ها به هنگام نیاز.

در مجموع با توجه به یافته‌های آماری تحقیق به نظر می‌رسد اولویت اصلی در ارتباط با موضوع سامان‌دهی بافت‌های فرسوده شهری، تمرکز بر ارتقای روحیه مشارکت در میان ساکنین از طریق دیگر مؤلفه‌های سرمایه‌ی اجتماعی به خصوص بهبود روابط همسایگی و ارتقای احساس تعلق به محلات است.

منابع

- ۱- احمدی فیروزجایی، علی. حسن صدیقی و محمد علی محمدی. ۱۳۸۵. مقایسه مؤلفه‌های سرمایه‌ی اجتماعی کشاورزان عضو و غیر عضو تعاونی‌های تولید روستایی، فصل‌نامه رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره ۲۳.
- ۲- اسعدی، عبدالرضا. ۱۳۷۶. بررسی چگونگی ارزیابی مالی طرح‌های نوسازی با تأکید بر طرح نوسازی مرکز شهر مشهد. پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد رشته مدیریت بازرگانی گرایش مدیریت مالی، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده علوم اداری.
- ۳- افروغ، عماد. ۱۳۷۷. فضا و نابرابری‌های اجتماعی. تهران، انتشارات دانشگاه تربیت مدرس.
- ۴- پاتنام، رابرت. ۱۳۷۹. دموکراسی و سنت‌های مدنی. ترجمه محمدتقی دلفروز. تهران، دفتر مطالعات و تحقیقات سیاسی وزارت کشور.
- ۵- ----- ۱۳۸۴. جامعه برخوردار، سرمایه‌ی اجتماعی و زندگی عمومی. در: سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی و توسعه، گردآوری کیان تاجبخش، ترجمه‌ی افشین پاکباز و حسین پویان. تهران، نشر شیرازه.
- ۶- پورافکاری، نصرت‌اله. ۱۳۷۳. فرهنگ جامع روان‌شناسی - روان‌پزشکی. چاپ دوم، تهران، نشر فرهنگ معاصر.
- ۷- پیران، پرویز؛ میرطاهر موسوی و ملیحه شیانی. ۱۳۸۵. کارپایه مفهومی و مفهوم‌سازی سرمایه اجتماعی (با تأکید بر شرایط ایران)، فصل‌نامه رفاه، سال ششم، شماره ۲۳.
- ۸- تاجبخش، کیان، مراد ثقفی و مسعود کوهستانی‌نژاد. ۱۳۸۳. سرمایه اجتماعی و سیاست‌های اجتماعی، فصل‌نامه رفاه اجتماعی، سال سوم، شماره ۱۰.
- ۹- جهانشاهی، محمدحسین. ۱۳۸۲. تحلیل بافت‌های فرسوده و مشکل‌ساز شهری و راهبردهای آن، جستارهای شهرسازی.
- ۱۰- حبیب‌پور، کرم و رضا صفری. ۱۳۸۸. راهنمای جامع کاربرد SPSS در تحقیقات پیمایشی. تهران، نشر متفکران.
- ۱۱- خنده‌رو، مهدی. ۱۳۸۷. بررسی سرمایه اجتماعی و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری آن در سطح محله (مطالعه موردی: محله‌های منطقه ۹ شهر مشهد). پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد رشته‌ی علوم اجتماعی گرایش جامعه‌شناسی، دانشگاه اصفهان، دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی، گروه علوم اجتماعی.
- ۱۲- خیراله‌پور، اکبر. ۱۳۸۳. بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر سلامت روانی با تأکید بر سرمایه‌ی اجتماعی (مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه شهید بهشتی)، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه جامعه‌شناسی.

- ۱۳- رهنما، محمدرحیم. ۱۳۸۸. برنامه‌ریزی مناطق مرکزی شهرها (اصول، مبانی، تئوری‌ها، تجربیات و تکنیک‌ها). چاپ اول، مشهد، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد.
- ۱۴- سرمد، زهره؛ عباس بازرگان و الهه حجازی. ۱۳۷۶. روش تحقیق در علوم رفتاری. تهران، نشر آگه.
- ۱۵- عالی‌پور، امین و حمیدرضا بیابانی مقدم. ۱۳۹۰. نقش سرمایه اجتماعی در تسریع و تسهیل جریان نوسازی در بافت فرسوده‌ی شهرها با بررسی نمونه موردی محله خانی‌آباد تهران. اولین کنفرانس اقتصاد شهری ایران چاپ و نشر یا زمان کنفرانس.
- ۱۶- عباس‌زاده، شهاب و حمید گوهری. ۱۳۹۰. توانمندسازی سکونت‌گاه‌های غیر رسمی با تکیه بر سرمایه‌ی اجتماعی - اقتصاد شهری (مطالعه موردی: شهرک شهید باهنر مشهد). اولین کنفرانس اقتصاد شهری ایران. ۲ و ۳ آذر ماه ۱۳۹۰.
- ۱۷- عبداللهی، محمد و میر طاهر موسوی. ۱۳۸۶. سرمایه‌ی اجتماعی در ایران؛ وضعیت موجود، دورنمای آینده و امکان‌شناسی گذار، فصل‌نامه‌ی رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره ۲۵.
- ۱۸- علیوردی‌نیا، اکبر؛ محمود شارع‌پور و مهدی ورمزیار. ۱۳۸۷. سرمایه‌ی اجتماعی خانواده و بزه‌کاری، پژوهش زنان، دوره ۶، شماره ۲، تابستان.
- ۱۹- عندلیب، علیرضا. ۱۳۸۵. توسعه نوسازی بافت‌های فرسوده‌ی شهر تهران. مجموعه مقالات ساخت‌وساز در پایتخت، دانشگاه تهران.
- ۲۰- فصیحی، امان‌اله. ۱۳۸۶. دین و سرمایه‌ی اجتماعی، مجله‌ی معرفت، سال شانزدهم، شماره ۱۲۳.
- ۲۱- فیلد، جان. ۱۳۸۵. سرمایه اجتماعی. ترجمه‌ی جلال متقی. تهران، مؤسسه‌ی عالی پژوهش تأمین اجتماعی.
- ۲۲- کرینجر، فرد ان. ۱۳۷۷. مبانی پژوهش در علوم رفتاری. ترجمه‌ی حسن پاشا شریفی و حسین نجفی زند. جلد اول، چاپ دوم، تهران، نشر آوای نور.
- ۲۳- کلانتری، حسین و احمد پوراحمد. ۱۳۸۵. فنون و تجارب برنامه‌ریزی مرمت بافت تاریخی شهرها. تهران، انتشارات جهاد دانشگاهی.
- ۲۴- کلانتری، خلیل. ۱۳۸۷. پردازش و تحلیل داده‌ها در تحقیقات اجتماعی - اقتصادی (با استفاده از نرم‌افزار SPSS). تهران، فرهنگ صبا.
- ۲۵- مبارکی، محمد. ۱۳۸۳. بررسی رابطه‌ی بین سرمایه‌ی اجتماعی و جرم. پایان‌نامه‌ی مقطع کارشناسی ارشد رشته‌ی جامعه‌شناسی، گرایش پژوهش اجتماعی، استاد راهنما؟ دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی.
- ۲۶- مرکز آمار ایران. ۱۳۸۵. سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ (<http://amar.org.ir>).
- ۲۷- مروتی، نادر. ۱۳۹۱. بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر تمایل ساکنان بافت‌های فرسوده به نوسازی (مطالعه‌ی موردی: محله امام‌زاده عبدالله تهران)، فصل‌نامه‌ی برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، شماره ۱۰، بهار.
- ۲۸- موسوی، حمیدرضا. ۱۳۸۵. ضرورت به کارگیری الگوی فرآیند طراحی شهری با تمرکز بر مشارکت مردم در برنامه‌ریزی و طراحی بافت‌های فرسوده و ناکارآمد شهری. دومین سمینار ساخت‌وساز در پایتخت، پردیس دانشکده‌های فنی دانشگاه تهران، خرداد.

- ۲۹- مهندسان مشاور آمود. ۱۳۸۶. طرح تفصیلی منطقه ۹ شهرداری تهران. تهران، وزارت مسکن و شهرسازی و شهرداری تهران (خلاصه گزارش طرح تفصیلی منطقه ۹ شهرداری تهران).
- 30-Diamond, J., Liddle, J., Southern, A., & Osei, P. (Eds.). 2009. Urban regeneration management: international perspectives. Routledge.
- 31-Lie, Y., Pickles, A., & Savage, M. 2003. Conceptualizing and Measuring Social Capital: A New Approach, Centre for Census and Survey Research. Paper for BHIPS : Department of Sociology Manchester University.
- 32-Milani, C. 2005. Social capital and local development theories: lessons from the pintadas experience (Bahia, Brazil). <http://www.adm.ufba.br/apesqnepol.capital.html> 1-31.
- 33-Sabatini, F. 2005. Social Capital as Social Networks: a Net Framework for Measurement, Working Paper No. 83. Department of Public Economics, University of Rome La Sapienza .

